

Kozak-Zychman, Wanda / Trzaska, Agnieszka

Materiały antropologiczne ze zniszczonych pochówków ludności kultury amfor kulistych na stanowisku 6 w Mętowie, pow. lubelski

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 31-34

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN, AGNIESZKA TRZASKA

MATERIAŁY ANTROPOLOGICZNE ZE ZNISZCZONYCH POCHÓWKÓW LUDNOŚCI KULTURY AMFOR KULISTYCH NA STANOWISKU 6 W MĘTOWIE, POW. LUBELSKI

Analizowany materiał kostny pochodzi z badań interwencyjno-ratowniczych przeprowadzonych w październiku 2004 roku przez J. Nogaj-Chachaj (2006) z Instytutu Archeologii UMCS. Na pochówki natrafili robotnicy podczas prac związanych z przyłączeniem gazowym.

Stan zachowania szczątków kostnych pozostawia wiele do życzenia. Liczne świeże przełomy świadczą o „zawieruszeniu” części materiału.

Po rekonstrukcji uszkodzonych kości dokonano ich rozdzielania, głównie w oparciu o wielkość i masowość. Liczba powtarzających się poszczególnych części czaszek i szkieletów pozwoliła ustalić, iż należały one, do co najmniej 6 osobników: dorosłego (*Adultus*) – prawdopodobnie mężczyzny (?), 2 młodocianych (*Juvenis*), w tym przypuszczalnie kobiety i 3 dzieci (*Infans II*).

Analizę szczątków kostnych wykonano według metod powszechnie stosowanych w antropologii. Płeć określono na podstawie cech opisowych iometrycznych czaszki, miednicy i kości długich kończyn. Wiek w chwili śmierci osobników najstarszych oceniono na podstawie stanu głównych szwów czaszkowych i chrząstkozrostu klinowo-potylicznego, natomiast w odniesieniu do osobników młodszych uwzględniono głównie wielkość trzonów kości długich kończyn i miednicy (A. Florkowski, T. Kozłowski 1994), uformowanie zawiązków zębów, oraz stopień skostnienia poszczególnych części szkieletu (J. Piontek 1996; A. Malinowski, N. Wolański 1988).

Pomiary czaszek i kości szkieletów pozaczaszkowych (w mm) wykonano posługując się powszechnie stosowaną techniką (i z zachowaniem numeracji) Martina (R. Martin, K. Saller 1957-1959). Na czaszkach, poza cechami kranioskopijnymi, zarejestrowano także obecność cech epigenetycznych według schematu A. Czarnetzky'ego (1972). W oparciu o pomiary kości długich kończyn zrekonstruowano przyżyciową wysokość ciała osobnika dorosłego metodą K. Pearson'a (1899) oraz dla porównania według metody M. Trotter i G. C. Gleser (1952). Przy opisach wskaźników kranioanatomicznych, kategorii wzrostu i cechach kraniosko-

pijnych bazowano na klasyfikacji R. Martina i innych cytowanych przez tegoż autora.

OSOBNIK I: prawdopodobnie mężczyzna (?) zmarły w wieku 20-25 lat (*Adultus*).

Czaszka: kość czołowa (uszkodzone obie części oczodołowe, lewostronnie ubytek w łusce) zespolona z kośćmi ciemieniowymi (lewa zniszczona przy brzegu łuskowym) i kością potyliczną (podstawa z fragmentami części bocznych, z kłykciami potylicznymi wyłamana, chrząstkozrost klinowo-potyliczny wydaje się być zrośnięty); luzem obie kości skroniowe (w prawej łuska i wyrostek jarzmowy uszkodzone, wyrostka rylcowatego brak, w lewej zniszczony wyrostek sutkowaty, uszkodzona łuska i wyrostek jarzmowy, a wyrostka rylcowatego także brak); niewielki fragment prawego skrzydła większego kości klinowej; prawa gałąź żuchwy (wyrostek kłykciowy zniszczony).

Cechy kranioskopijne: kształt czaszki w norma *verticalis* – *rhomboid*; wykształcenie gładyszki III-IV; łuki brwiowe dość wyraźnie zaznaczone; guzowatość potyliczna zewnętrzna 3-4. Główne szwy czaszkowe nie obliterowane.

Pomiary czaszki: 1 g-op 182; 8 eu-eu 144; 9 ft-ft 95; 12 ast-ast 113?; 70 kdl. wys. 55?; 71 szer. ram. ż. 33.

Wskaźniki 8:1 szerokościowo-długościowy 79,1 oraz 9:8 czołowo-szerokościowy 66,0 wskazują, iż czaszka jest średnio długa, o średnio szerokim czole.

Cechy niemetryczne czaszki: obustronnie wystąpił *foramen supraorbitale*, po stronie lewej podwójny *canalis hypoglossalis*, a po stronie prawej *foramen mastoideum* poza szwem natomiast z cech monolateralnych odnotowano – *os lambdae* i *ossa intersuturarum* s. *lamdoideae* oraz *tuberculum pharyngeum*.

Szkielet pozaczaszkowy: krąg szczytowy i obrotowy, 2 kręgi lędźwiowe; brzeg boczny z wydrążeniem stawowym (szerokość 23), częścią grzebienia i wyrostkiem kruczym lewej łopatki (wyrostek barkowy nie zrośnięty?); uszkodzony w partii górnej trzon z nasadą dalszą prawej kości ramieniowej i lewa kość ramieniowa bez nasady górnej (obecny ślad nie ukończonego zrostu);

trzon z nasadą górną prawej kości łokciowej; około połowa trzonu z nasadą górną prawej kości promieniowej (Ø strzałkowa główki 20?); człon palca ręki; trzy górne segmenty kości krzyżowej (pomiędzy S1 a S2 ślad zrostu); obie kości miedniczne (w prawej zniszczone spojenie i gałąź dolna kości łonowej oraz gałąź kości kulszowej, w lewej uszkodzona gałąź kości kulszowej i zniszczona gałąź dolna kości łonowej, na kościach biodrowych ślad nieukończonego zrostu grzebienia, Ø panewek biodrowych około 50); prawa i lewa kość udowa (w prawej uszkodzona głowa i nasada dalsza oraz grzebień międzykrętarzowy, przy nasadach dalszych ślad zrostu); obie kości piszczelowe zrekonstruowane z fragmentów; trzy fragmenty trzonu, w tym z nasadą dalszą prawej kości strzałkowej; obie kości skokowe i prawa kość piętowa; I kość lewego śródstopia.

Być może z osobnikiem tym należy także wiązać: rękkość mostka (w znacznym stopniu uszkodzona), V kość lewego śródścza, kość łódkowatą, klinowatą przysródkową i sześcienną prawego stępu oraz V kość prawego śródstopia.

Pomiary kości kończyn:

	L	P		L	P
Humerus:	M-7	57?	58	Radius: M-3	39
				Ulna: M-3	33?
	L	P		L	P
Femur:	M-1	414	415	Tibia: M-1a	–
	M-2	412	412	M-1	–
	M-8	77	76	M-10b	70?
					72

Przyżyciowa wysokość ciała wynosiła (według metody Pearsona) około 161 cm (metody Trotter i Gleser – ponad 163 cm), co odpowiada – w przypadku mężczyzny – kategorii wzrostu poniżej średniego.

OSOBNIK II: młodociany, zmarły w wieku 17-19 lat (*Juvenis*), przypuszczalnie płci żeńskiej.

Czaszka: kość czołowa (uszkodzona prawostronnie i centralnie łuska wraz z częścią nosową i oczodołową) zespolona z kośćmi ciemieniowymi (w prawej ubytki przy brzegu łuskowym), z łuską kości potylicznej (podstawa z częściami bocznymi i kłykciami potylicznymi wyłamana – luzem, chrząstkozrost klinowo-potyliczny nie zrosnięty), z lewym skrzydłem większym kości klinowej (okolicy skroniowej) oraz z lewą kością skroniową (uszkodzona łuska i wyrostek jarzmowy, wyrostka rylcowatego brak). Luzem: fragment prawej kości skroniowej (z dolną częścią łuski i dołem żuchwowym, piramidy brak) oraz fragmenty obu skrzydeł większych kości klinowej (z *foramen ovale*) i prawego skrzydła mniejszego.

Cechy kranioskopijne: kształt czaszki w norma *verticalis* – *rhomboid*; wykształcenie gładyszki I-II; łuki brwiowe słabo zaznaczone; guzowatość potyliczna zewnętrzna 1-2?

Pomiary czaszki ze względu na lekką jej deformację są przybliżone: 1 g-op 187?; 8 eu-eu 140?

Wyliczony wskaźnik 8:1 szerokościowo-długościowo 74,9 wskazuje, iż czaszka jest długa.

Cechy niemetryczne czaszki: lewostronnie wystąpił *sulcus supraorbitalis*, zaś po obu stronach *foramen emisarium parietale*, z cech monolateralnych – *ossa intersuturarum s. lambdaeidae* oraz słabo zaznaczony *tuberculum pharyngeum*.

Szkielet pozaczszkowy: 2 kręgi szyjne – szczytowy i obrotowy, 4 kręgi lędźwiowe; uszkodzony w części górnej trzon z nasadą dalszą lewej kości ramieniowej oraz trzy fragmenty trzonu, w tym z nasadą dalszą kości ramieniowej prawej; trzony z nasadami górnymi lewej kości łokciowej i promieniowej (nasady dalsze nie zrosnięte – brak); cztery górne segmenty kości krzyżowej (S1 nie zrosnięty, S2, S3, S4 zrosnięte częściowo); obie kości miedniczne (w prawej wyłamana gałąź górna ze spojeniem łonowym – luzem, w lewej uszkodzona gałąź kości kulszowej i obie gałęzie kości łonowej, guzy kulszowe i grzebień biodrowe nie zrosnięte, Ø panewki biodrowej P – 47, L – 46); obie kości udowe (lewa w trzech częściach) i nie zrosnięte nasady dalsze (także przy głowach ślady zrostu); prawa kość piszczelowa (ślady zrostu nasady dalszej, nasada górna nie zrosnięta – brak) i uszkodzone przy obu końcach trzony lewej kości piszczelowej i lewej kości strzałkowej; obie kości skokowe; V kość prawego śródstopia (ślady zrostu przy nasadzie dalszej).

OSOBNIK III: młodociany, którego wiek oceniono na 15-16 lat (*Juvenis*).

Czaszka: luzem kość czołowa we fragmentach (grubość łuski 4-5, na grzebieniu czołowym ok. 10); obie kości ciemieniowe (zrekonstruowane z fragmentów) zespolone z kością potyliczną i kośćmi skroniowymi (w kości potylicznej uszkodzona lewa część boczna powyżej kłykcia, powierzchnie stawowe kłykci także zniszczone, chrząstkozrost klinowo-potyliczny nie zrosnięty, w prawej kości skroniowej zniszczony wyrostek sutkowaty, jarzmowy i rylcowaty, w lewej brak przedniej części łuski, uszkodzony wyrostek sutkowaty i jarzmowy). Luzem: fragment lewego skrzydła większego kości klinowej oraz fragment skrzydła prawego zespolonego z trzonem i skrzydłem mniejszym; prawa gałąź żuchwy (wyrostka dziobiastego brak, kłykciowy uszkodzony) z fragmentem trzonu i zębodołem M₃ – w zębodole zawiązek oraz blaszka zewnętrzna trzonu żuchwy lewej strony z zębodołem M₃ i także obecnym zawiązkiem.

Cechy niemetryczne czaszki: obustronnie obecny był *foramen emisarium parietale*, po stronie prawej podwójny *canalis hypoglossalis*, po lewej zawiązek M₃ w żuchwie, a z cech monolateralnych – *tuberculum pharyngeum*.

Szkielet pozaczaszkowy: fragment prawej łopatki z częścią wydrążenia stawowego; trzon prawej kości ramieniowej (uszkodzony przy obu końcach); górna i środkowa część trzonu (główna nie zrosnięta – brak) oraz trzon kości promieniowej lewej (nasada dalsza nie zrosnięta – brak); środkowa partia trzonu lewej kości łokciowej; prawa i lewa kość biodrowa zrosnięta z kością kulszową oraz nie zrosnięta prawa kość łonowa luzem bez spojenia i gałęzi dolnej (guzy kulszowe i grzebień biodrowe nie zrosnięte); krąg lędźwiowy (L5); segment górny z podstawą kości krzyżowej i fragmenty czterech pozostałych (nie zrosnięte); trzony obu kości udowych (uszkodzone w partii dolnej) i nie zrosnięte nasady dalsze luzem; trzon lewej kości piszczelowej (uszkodzony w części dolnej) i nie zrosnięte obie nasady luzem oraz trzon prawej piszczeli (zniszczony przy obu końcach); trzon lewej strzałki w dwóch fragmentach (uszkodzony w częściach przynasadowych) oraz trzonu z partii dolnej prawej kości strzałkowej; obie kości skokowe (w prawej brak głowy z szyjką); prawa kość piętowa.

OSOBNIK IV: dziecko zmarłe w wieku 12-14 lat (*Infans II*).

Czaszka: uszkodzona prawostronnie kość czołowa zespolona z fragmentami kości ciemieniowych (obie zniszczone przy brzegach łuskowych i potylicznych). Luzem: lewa kość jarzmowa; fragment trzonu lewej szczęki z zębodołami od I_1 do M_2 , w zębodołach obecny M_1 o nieco startej koronie i M_2 z nie uformowanymi korzeniami; I_2 prawej szczęki; prawa gałąź żuchwy (wyrostek dziobiasty uszkodzony, kłykiowy zniszczony) oraz P_1 pochodzący z prawej strony żuchwy.

Cechy niemetryczne: lewostronnie wystąpił *sulcus supraorbitalis*, *processus marginalis* i dwudzielny *foramen zygomaticofaciale*, a spośród cech monolateralnych zarejestrowano *ossa intersuturarum s. coronalis*.

Szkielet pozaczaszkowy: fragment brzegu bocznego z wydrążeniem stawowym i częścią grzebienia prawej łopatki oraz kąt boczny z wydrążeniem stawowym, częścią górną brzegu bocznego i grzebieniem łopatki lewej; zniszczony przy obu końcach trzon prawej kości ramieniowej i środkowa część trzonu kości ramieniowej lewej; zniszczone w partii dolnej kości prawego i lewego przedramienia (nasady nie zrosnięte – brak); pierwszy segment z podstawą kości krzyżowej; obie kości biodrowe (w prawej zniszczona przednia część talerza, w lewej ubytek w talerzu centralnie) i nie zrosnięte kości kulszowe (w obu uszkodzone gałęzie); trzony obu kości udowych oraz nie zrosnięta głowa i nasada dalsza lewej kości luzem; zniszczone przy nasadach obie kości piszczelowe (lewa w dwóch fragmentach) oraz ułamek nie zrosniętej nasady górnej lewej piszczeli luzem; zniszczone w partii górnej trzony obu kości strzałkowych; lewa kość piętowa.

OSOBNIK V: dziecko w wieku 10-12 lat (*Infans II*).

Czaszka: fragment łuski kości czołowej z części centralnej (grubość 2-5, na grzebieniu czołowym ok. 6); fragment lewej kości ciemieniowej z brzegiem strzałkowym i potylicznym (grubość (3-5); fragment łuski kości potylicznej z wyniosłością krzyżową, głównie strony lewej (grubość 3-5, na guzowatości 6-7); prawa kość skroniowa (zniszczony wyrostek jarzmowy i rylcowaty); ułamek kości klinowej z częścią trzonu i wyrostkiem skrzydłowym lewej strony.

Cech niemetrycznych na zachowanych fragmentach nie stwierdzono.

Szkielet pozaczaszkowy: krąg lędźwiowy; fragment prawej łopatki z brzegiem bocznym, wydrążeniem stawowym i częścią grzebienia; uszkodzony w partii górnej trzon lewej kości ramieniowej i środkowa część trzonu kości prawej; fragment z górnej części trzonu lewej kości łokciowej i środkowa partia trzonu lewej kości promieniowej; pierwszy segment z podstawą kości krzyżowej; obie kości biodrowe (talerz prawej uszkodzony centralnie, lewej – centralnie i w części górnej), nie zrosnięte obie kości kulszowe (gałęzie uszkodzone) i nie zrosnięta prawa kość łonowa; trzon prawej kości udowej i nie zrosnięta nasada dalsza luzem oraz zniszczony w partii dolnej trzon kości udowej lewej; uszkodzony w części górnej trzon prawej kości piszczelowej; fragment z dolnej partii trzonu prawej kości strzałkowej; obie kości piętowe.

OSOBNIK VI: dziecko w wieku 8-9 lat (*Infans II*).

Czaszka: łuska kości czołowej we fragmentach, w tym z grzebieniem (grubość 2-4, na grzebieniu czołowym ok. 5); obie kości ciemieniowe uszkodzone przy brzegach łuskowych i potylicznych (grubość 2-4); fragment łuski potylicznej z wyniosłością krzyżową (grubość łuski 2-4, na guzowatości 8); lewa kość skroniowa (uszkodzony wyrostek sutkowaty, łuska z ubytkiem w części centralnej, wyrostek jarzmowy i rylcowaty zniszczony).

Cechy niemetryczne czaszki: lewostronnie obecny *foramen emisarium parietale*.

Szkielet pozaczaszkowy: trzy kręgi szyjne, krąg pierśiowy i lędźwiowy; trzon lewego obojczyka; fragment brzegu bocznego z wydrążeniem stawowym lewej łopatki; uszkodzony w partii górnej trzon lewej kości ramieniowej; uszkodzone w części dolnej kości lewego przedramienia i środkowe partie trzonów przedramienia prawego; pierwszy segment z podstawą kości krzyżowej; obie kości biodrowe (w prawej zniszczona przednia część talerza); trzony obu kości udowych (prawy zniszczony w części dolnej) oraz luzem nie zrosnięta nasada dalsza lewej kości udowej); trzon prawej i lewej kości piszczelowej (prawy zniszczony przy obu końcach) oraz luzem nie zrosnięta nasada kości lewej; fragmenty trzonów (prawego z części środkowej,

lewego z części dolnej) kości strzałkowych; lewa kość piętowa.

Niektóre szczątki kostne (większość ze względu na znaczne uszkodzenia) trudno było połączyć z konkretnym szkieletem: fragmenty trzonów dwóch obojczyków (należące do różnych osobników); kilkadziesiąt ułamków żeber o zróżnicowanej szerokości; siedem fragmentarycznie zachowanych kręgów piersiowych oraz ułamki co najmniej siedmiu innych z tej części kręgosłupa; trzy kręgi lędźwiowe i fragmenty kilku innych; niewielkie ułamki trzonów kości długich; kość

śródręcza (nasada górna nie uformowana); dwanaście kości śródstopia (w niektórych nasady górne, a w innych nasady dolne – nie uformowane).

Do analizy ^{14}C wyłączone: lewą kość udową i prawą kość piszczelową osobnika dorosłego oznaczonego nr I.

Pochówki ludności KAK na Lubelszczyźnie są stosunkowo rzadko spotykane, a przy tym na ogół dość słabo zachowane (por. W. Kozak-Zychman, M. Szeliga 2004). Tym bardziej żałować należy utraty cennych informacji wskutek zniszczenia obiektu i rozproszenia materiałów.

LITERATURA

- Czarnetzky Alfred
1972 *Epigenetische Skelettmerkmale im Populationsvergleich. II. Frequenzunterschiede zwischen den Geschlechtern. Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie* 14:1, s. 121-123.
- Florkowski Andrzej, Kozłowski Tomasz
1994 *Ocena wieku szkieletowego dzieci na podstawie wielkości kości. Przegląd Antropologiczny* 57: 1-2, s. 71-86.
- Kozak-Zychman Wanda, Szeliga Marcin
2004 *Pochówki ludności kultury amfor kulistych na Lubelszczyźnie. W: Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga Jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby, red. J. Libera, A. Zakościelna. Lublin, s. 127-138.*
- Malinowski Andrzej, Wołański Napoleon
1988 *Metody badań w biologii człowieka. Wybór metod antropologicznych. Warszawa.*
- Martin Rudolf, Saller Karl
1957-1959 *Lehrbuch der Anthropologie. T. 1 1957, t. 2 1958, t. 3 1959. Stuttgart.*
- Nogaj-Chachaj Jolanta
2006 *Wstępne wyniki badań grobów kultury amfor kulistych na stanowisku 6 w Mętowie, pow. lubelski. Archeologia Polski Środkowowschodniej* 8 (w tym tomie).
- Pearson Karl
1899 *On the Reconstruction of Stature of Prehistoric Races. Mathematic Contributions to the Theory of Evolution. Transactions of the Royal Society* 192, s. 169-245.
- Piontek Janusz
1996 *Biologia populacji pradziejowych. Poznań.*
- Trotter Mildret, Gleser Goldine C.
1952 *Estimation of stature from long bones of American Whites and Negroes. American Journal of Physical Anthropology* 10, s. 463-514.

WANDA KOZAK-ZYCHMAN, AGNIESZKA TRZASKA

ANTHROPOLOGICAL MATERIALS OBTAINED FROM DESTROYED BURIALS OF THE PEOPLE OF THE GLOBULAR AMPHORA CULTURE AT SITE 6 IN MĘTÓW, LUBLIN DISTRICT

SUMMARY

Bone materials were derived during intervention-rescue investigations that took place in October 2004 under the scientific supervision of Jolanta Nogaj-Chachaj, a staff member of the Institute of Archaeology of the Maria Curie-Skłodowska University. While executing earthworks aimed at installation of gas fittings, workmen found some prehistoric burials.

The state of preservation of bone remains leaves much to be desired. Numerous new-made fractures, evidences "losing" a portion of sources.

The number of recurring particular fragments of skulls and rest of skeletons, allows to established that they origin

from at least 6 individuals: I – probably an adult man at the age of 20-25 (*Adultus*), which had a skull of medium length and medium broad forehead and his individual's body height was estimated on 161-163 cm which corresponds to category of height below medium; II – presumably a young woman about 17-19 years old (*Iuvenis*); a calculated value of her cranial index indicates to long skull; III – a juvenile individual at the age of 15-16 (*Iuvenis*); IV – a child aged 12-14 (*Infans II*); V – a child aged 10-12 (*Infans II*); VI – a child aged 8-9 (*Infans II*).

Dr hab. Wanda Kozak-Zychman, prof. UMCS
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
asterion@klio.umcs.lublin.pl

Mgr Agnieszka Trzaska
ul. 1 Maja 12/14
20-410 Lublin